

Är nationalekonomin ideologisk?

ROBERT ÖSTLING

är civilekonom och doktorand i nationalekonomi på Handelshögskolan i Stockholm. Hans forskningsintressen ligger framförallt inom *behavioral economics* och spelteori. robert.ostling@hhs.se

Ämnet nationalekonomi kritiseras ofta för att vara ideologiskt. Den här artikeln tar den kritiken på allvar och undersöker i vilket avseende nationalekonomin kan sägas vara ideologisk. Dessutom diskuteras hur nationalekonomiska forskare bör förhålla sig till kritiken.

Den ekonomiska människan är identisk med liberalismens människouppfattning. Man kan tillspetsat säga att en nationalekonom är en person med doktorsgrad i liberalism. Är han (eller hon) riktigt duktig blir han (eller hon) till och med professor i liberalism.

Villy Bergström (1977, s 155)

Teorin utgår bara från att varje individ har bestämda uppfattningar om vilka varor (kombinationer av varor) han eller hon föredrar samt att individen väljer den varukombination han eller hon anser bäst av de som han eller hon har råd med. Vad kan vara mer harmlöst och ideologiskt neutralt än det?

Hans Lind (1984, s 34–35)

Nationalekonomin har många kritiker och kritiken har gällt allt från enkelspårighet, antifeminism och bristen på metodologisk pluralism till onödig formalisering. Många forskare har lagt ned mycket tid och möda på att kritisera nationalekonomin, och intresset för denna kritik sträcker sig långt utanför nationalekonomins gränser (eller kanske snarare framförallt bortom dessa gränser). I Sverige har detta intresse för kritik av nationalekonomin under senare år yttrat sig bland annat i två populärvetenskapliga böcker på svenska (Angell Öygarden 2001 och Pålsson Syll 2001) och ett speciellt temanummer av samhällstidskriften *Arena* (Arenas ekonomibilaga 2001). Internationellt är bokutgivningen naturligtvis betydligt mer omfattande. Franska nationalekonomistudenter har startat nättidskriften *Post-Autistic Economics Review* (www.paecon.net) som helt ägnas åt kritik av nationalekonomin, och nationalekonomistudenter på Harvard har skrivit ett upprop i protest mot introduktionskursen i nationalekonomi (www.btinternet.com/~pae_news/Harvard1.htm).

En del av kritiken mot nationalekonomin består i att nationalekonomin är ideologisk, vilket framförallt brukar handla om att den är liberal eller marknadsliberal. Att nationalekonomer är liberala är förmodligen en ganska allmänt spridd uppfattning både bland andra samhällsvetare såväl

Jag är tacksam för värdefulla kommentarer från Tore Ellingsen, Ola Granström, Ulrika Gunnarsson, Gert Helgesson, Magnus Henrekson, Bertil Holmlund, Erik Lindqvist, Henrik Lundvall, Erik Mohlin och Björn Tyrefors.

som hos en bredare allmänhet. Kritiken att nationalekonomin är ideologisk handlar dock ofta om nationalekonomins praktik och praktiker, snarare än nationalekonomin som vetenskap. I den här artikeln fokuserar jag dock på nationalekonomisk teori och forskning. Finns det något berättigande för uppfattningen att nationalekonomisk teori och forskning är ideologisk? Vad innebär detta i så fall för nationalekonomiska forskare som vill driva så ideologiskt förutsättningslös forskning som möjligt?

Tyvärr har förhållandet mellan nationalekonomi och ideologi sällan undersökts av nationalekonomer (två betydelsefulla undantag är Schumpeter 1949 och Myrdal 1972). Den diskussion som förekommit har huvudsakligen förts av forskare inom andra discipliner, vilket även gäller filosofen Gert Helgessons (2002) avhandling *Values, Norms & Ideology in Mainstream Economics* som har använts som utgångspunkt för den här artikeln. Liksom Helgesson (2002) begränsar jag mig till nationalekonomins forskning och teori. Mer specifikt begränsar jag mig huvudsakligen till mikroekonomin och bortser dessutom helt från att diskutera ekonometri. Epitetet ”neoklassisk” som ofta används på ett mångtydigt sätt undviker jag helt, och använder i stället termen nationalekonomi för det som brukas räknas till nationalekonomins huvudfåra. Marxistisk ekonomi, ekonomisk historia och institutionell ekonomi är därmed exempel på områden som lämnas utanför diskussionen.

För att kunna diskutera huruvida nationalekonomisk teori är ideologisk, följer först en kortfattad diskussion kring förhållandet mellan vetenskap och ideologi i allmänhet. Därefter följer en analys av huruvida nationalekonomisk vetenskap är ideologisk och slutligen en diskussion kring hur nationalekonomiska forskare bör förhålla sig till detta.

1. Ideologi och vetenskap

Det finns en del samhällsvetenskapliga forskare som menar att samhällsvetenskap med nödvändighet är ideologisk (se t ex Söderbaum 1999 och 2000). Detta är dock inte en särskilt intressant ståndpunkt om man inte tydligt klargör vad som avses med ideologi och på vilket sätt och i vilken utsträckning en vetenskap är ideologisk. Därför skall jag i detta avsnitt försöka precisera på vilka sätt en vetenskap kan vara ideologisk. Den fortsatta diskussionen avser samhällsvetenskaper och i vilken utsträckning den kan tänkas gälla även naturvetenskaper låter jag vara osagt.

Ideologier i den bemärkelse jag fokuserar på här består av påståenden om hur samhället skall organiseras, synen på människan, hennes drivkrafter och roll i samhället, önskvärda samhälleliga mål etc. En ideologi innefattar därför vanligen både normativa och positiva påståenden. Det kan givetvis diskuteras hur stort och sammanhängande ett sådant system måste vara för att utgöra en ideologi, men här nöjer jag mig med att klargöra att det vi intresserar oss för är politiska ideologier såsom liberalism, socialism, konservatism, anarkism m m. Denna definition av ideologi skiljer sig från

många andra vanliga uppfattningar om vad ideologier är och innefattar t ex inte föreställningen att ideologier nödvändigtvis består av falska föreställningar eller har som syfte att tjäna den dominerande politiska kraften inom ett samhälle (se t ex Helgesson 2002 för en utförligare diskussion kring ideologibegreppet).

Distinktionen mellan normativa och positiva påståenden är den sedvanliga. *Positiva påståenden* är faktapåståenden om sakförhållanden i världen som i princip är sanna eller falska och innefattar därigenom både empiriska och analytiska påståenden. *Normativa påståenden* används synonymt med värderingar, normer och värdeomdömen och handlar om hur bra eller dåligt någonting är, eller om hur någonting *bör* vara eller hur någon *bör* göra.¹ Påståendet att arbetslösheten för närvarande är fem procent är ett positivt påstående, medan påståendet att arbetslösheten är alltför hög, eller att den bör sänkas, är normativa påståenden.

Ideologier består alltså av både normativa och positiva påståenden. En vetenskap kan därför sägas vara ideologisk om den innefattar normativa eller positiva påståenden som ligger närmare en viss ideologi än en annan. Sådana påståenden kan antingen utgöra utgångspunkter inom en vetenskap, eller vara resultat som vetenskapen leder fram till. Detta innebär att en vetenskap kan sägas vara ideologisk på fyra principiellt olika (men inte ömsesidigt uteslutande) sätt: För det första kan en vetenskap sägas vara ideologisk om den innefattar 1) normativa eller 2) positiva utgångspunkter som ligger närmare en viss ideologi än en annan. Dessutom kan en vetenskap sägas vara ideologisk om den resulterar i 3) normativa eller 4) positiva resultat som ligger närmare en viss ideologi.

Att vetenskapliga resultat är ideologiska i den sistnämnda bemärkelsen, det vill säga att positiva resultat ger mer stöd för en ideologi än en annan, kommer jag fortsättningsvis att benämna *ideologisk relevans*. Att en vetenskap är ideologiskt relevant behöver inte innebära att vetenskapen har ideologiska utgångspunkter – den kan ändå leda fram till resultat som är mer eller mindre förenliga med en viss ideologi. Eftersom ideologier vanligtvis innefattar positiva påståenden, är det troligt att mycket samhällsvetenskaplig forskning är ideologiskt relevant i den här bemärkelsen. Det förefaller inte heller önskvärt att kräva att en vetenskap skall vara ideologiskt irrelevant, eftersom det skulle innebära att endast okontroversiella forskningsresultat som är neutrala med avseende på alla tänkbara ideologier tillåts.² Dessutom kan positiva påståenden som ingår i ideologier vara sanna eller falska i olika utsträckning, även om det ofta handlar om mycket vaga påståenden eller påståenden som är svåra att falsifiera.

För att klargöra huruvida nationalekonomin är ideologisk i någon av dessa fyra principiellt olika bemärkelser måste först relationen mellan

¹ Notera att jag till skillnad från t ex Helgesson (2002) för enkelhets skull avstår från att göra en distinktion mellan värderingar och normer.

² Se t ex Stenmark (1999) som diskuterar flera olika tänkbara betydelser av ideologisk neutralitet och i vilken betydelse ideologisk neutralitet är ett rimligt krav på en vetenskap.

vetenskap och normativa påståenden preciseras något. Relationen mellan positiva påståenden och vetenskap är mer uppenbar och kräver ingen särskild diskussion. Förhållandet mellan vetenskap och värderingar har otaliga forskare ägnat mycket möda åt att studera, så diskussionen här blir med nödvändighet knapphändig. Nedanstående är i huvudsak en mycket kortfattad sammanfattning av några idéer som framkommer i Helgesson (2002), men till stor del också i Myrdal (1968) och Bergström (1972).

2. Värderingar och vetenskap

I det följande kommer jag liksom Helgesson (2002) att skilja mellan inom- och utomvetenskapliga värderingar. Dessa begrepp används som namnen antyder för att skilja mellan olika typer av värderingar. *Inomvetenskapliga värderingar* handlar om sådant som rör vetenskapen, t ex hur vetenskap skall bedrivas. *Utomvetenskapliga värderingar* handlar om världen utanför vetenskapen. Till exempel är påståendet att arbetslösheten bör förklaras utifrån enskilda individers beteende en inomvetenskaplig värdering, medan påståendet att politiker bör försöka minska arbetslösheten en utomvetenskaplig värdering.

För att diskutera hur värderingar är relaterade till vetenskap skiljer jag liksom Helgesson (2002) och Bergström (1972) mellan *vetenskaplig verksamhet* och *vetenskapliga resultat*. Den vetenskapliga verksamheten består i hela processen som leder fram till vetenskapliga resultat. De senare består i sin tur av de rapporter, teorier, modeller, artiklar och annat som vetenskapligt arbete vanligen resulterar i.

Värderingar i vetenskaplig verksamhet

I det vetenskapliga arbetet kan värderingar komma in på flera olika sätt. Helgesson (2002) tillhandahåller en lista för när värderingar kan tänkas ha betydelse:

1. Val av problem
2. Metodologiska antaganden (val av modell, begrepp m m)
3. Val av datamaterial
4. Praktiska bedömningar vid observationer, mätning, experiment m m
5. Tolkning av data
6. Bedömning av om slutsatserna har tillräckligt stöd
7. Relevansbedömning

Dessa punkter utgör moment i det vetenskapliga arbetet som består av olika former av val och bedömningar. Dessa låter sig dock inte göras utan värderingar, och följaktligen argumenterar Helgesson (2002) för att inomvetenskapliga värderingar är en nödvändig del av samtliga ovanstående val. Utomvetenskapliga värderingar och normer kan givetvis också komma att präglade ovanstående val, men Helgesson (2002) argumenterar för att detta inte nödvändigtvis måste vara fallet. Helgesson argumenterar dock enbart

utifrån logisk nödvändighet – andra (t ex Söderbaum 2000) tycks snarare mena att det är med någon sorts psykologisk nödvändighet som utomvetenskapliga värderingar kan komma att påverka ovanstående val. Till exempel är det troligt att val av forskningsproblem påverkas av utomvetenskapliga intressen, t ex för att forskaren är personligt intresserad av ett visst område. Detta behöver naturligtvis inte vara fallet – val av problem kan också helt avgöras av inomvetenskapliga värderingar, t ex vilka frågor som anses vara otillräckligt utforskade inom ett visst fält. Det ter sig därför svårt att hävda att utomvetenskapliga värderingar med nödvändighet måste prägla ovanstående val. Däremot är det naturligtvis en öppen fråga i vilken utsträckning detta sker i praktiken.³

Även om den enskilde forskaren låter utomvetenskapliga värderingar påverka det vetenskapliga arbetet, är det inte säkert att detta är ett problem för vetenskapen som helhet om det finns forskare med olika utomvetenskapliga värderingar. Det skulle naturligtvis kunna vara fallet att en hel vetenskap domineras av vissa utomvetenskapliga värderingar som påverkar det vetenskapliga arbetet. Hur stor risken är för detta är förstås också en öppen fråga, men val och bedömningar som *uttryckligen* görs på basis av utomvetenskapliga värderingar torde sällan accepteras i vetenskapliga sammanhang.

Ovanstående resonemang bygger på att distinktionen mellan inom- och utomvetenskapliga värderingar är giltig, och en kvarstående fråga är hur dessa förhåller sig till varandra. Inomvetenskapliga värderingar är inte nödvändigtvis neutrala med avseende på ideologier och utomvetenskapliga värderingar. Dels kan inomvetenskapliga värderingar vara mer eller mindre förenliga med vissa utomvetenskapliga värderingar, dels kan inomvetenskapliga värderingar ha valts på grund av utomvetenskapliga värderingar. Ett exempel på det senare är om en forskare som inte vill belysa skillnader mellan könen väljer att betona den inomvetenskapliga värderingen att hushållet är den minsta enheten ekonomisk analys skall utgå ifrån. Det kan också vara fallet att betoning av vissa inomvetenskapliga värderingar mer sannolikt leder till resultat som är i linje med vissa utomvetenskapliga värderingar.

Värderingar i vetenskapliga resultat

Att värderingar är oundvikliga i vetenskaplig verksamhet innebär inte nödvändigtvis att de är oundvikliga i vetenskapliga resultat. Till exempel behöver de värderingar som avgjorde varför ett visst problem studerats inte alls prägla det vetenskapliga resultatet. Detta innebär naturligtvis inte att värderingar inte kan finnas i vetenskapliga resultat. Dels kan värderingar vara indirekt eller direkt uttryckta i t ex vetenskapliga artiklar, dels kan värdeledad terminologi eventuellt spegla bakomliggande värderingar.

³ Fuchs m fl (1998) och Mayer (2001) är två exempel på studier som har försökt kvantifiera förhållandet mellan akademiskt verksamma ekonomers värderingar och deras uppfattning i nationalekonomiska frågor.

Helgesson (2002) påpekar visserligen att värderingar mycket väl kan förekomma i vetenskapliga resultat, men att de också kan undvikas. När det gäller värdeladdad terminologi argumenterar han för att begrepp som används inom en vetenskap kan ha värdeladdade betydelser utanför sitt sammanhang, men att det i sitt vetenskapliga sammanhang kan användas i en annan betydelse som inte är värdeladdad.

Vetenskapliga resultat kan också ha en indirekt koppling till utomvetenskapliga värderingar i och med att vissa positiva resultat kan göra att vissa normativa påståenden framstår som mer eller mindre rimliga. Till exempel kan positiva forskningsresultat som visar att inkomstjämlighet är mycket kostsamt göra att det normativa påståendet att fullständig inkomstjämlighet bör eftersträvas mindre rimligt.⁴

3. Är nationalekonomin ideologisk?

Jag konstaterade ovan att en vetenskap kan sägas vara ideologisk på fyra principiellt olika sätt. Dessa diskuteras nu i relation till nationalekonomi. Först används analysen från föregående avsnitt för att diskutera hur nationalekonomin förhåller sig till ideologiska normativa påståenden. Därefter diskuteras ideologiska positiva utgångspunkter och resultat i förhållande till nationalekonomi.

Ideologiska normativa utgångspunkter?

Utomvetenskapliga normativa påståenden förefaller inte vara särskilt vanliga i nationalekonomisk forskning, men däremot kvarstår frågan hur nationalekonomiska inomvetenskapliga värderingar förhåller sig till utomvetenskapliga värderingar. Nationalekonomi har liksom andra vetenskaper en uppsättning inomvetenskapliga värderingar som används för att avgöra vad som utgör intressanta problem, hur en modell bör utformas, hur experiment skall gå till m m. Dessa värderingar förändras förstås över tid och betoningen av olika värderingar varierar mellan personer, institutioner och tidskrifter. Dessa inomvetenskapliga värderingar skulle kunna vara direkt relaterade till ideologiska normativa påståenden, men mer troligt är att de är ideologiska i bemärkelsen att valet av inomvetenskapliga värderingar kan leda till resultat som är mer förenliga med en viss ideologi. Värderingar som avgör vad som är intressanta forskningsproblem kan uppenbart ha en sådan effekt eftersom det bidrar till att sätta fokus på en viss del av verkligheten.

Feministiska ekonomer har t ex kritiserat nationalekonomins fokusering på hushållet som minsta ekonomiska enhet och dess strävan efter förändringar utifrån att det lett till att fördelningen av arbete och inkomst inom hushållet kommit i skymundan (se t ex Helgesson 2002 och Rossetti 2001). Från annat håll har det hävdats att nationalekonomins teoretiska motstånd

⁴ Detta gäller sådana normativa påståenden som är beroende av vissa positiva påståenden – det är naturligtvis fullt möjligt att hysa värderingen att jämlikhet bör uppnås oavsett vilka övriga konsekvenser det kan tänkas få.

mot att göra direkta jämförelser av olika personers nytta har lett till att omfördelning som ett sätt att öka välfärden sällan diskuteras (se till exempel Hausman och McPherson 1996). Kanske kan man också argumentera för att värderingen att människors preferenser skall bedömas utifrån deras val (*revealed preferences*) är ideologisk eftersom den har omöjliggjort en diskussion om att göra sådant man inte vill, t ex på grund av maktförhållanden och psykologiskt tvång, vilket är ett inslag i bland annat marxistiska ideologier.⁵ På motsvarande sätt kan man eventuellt hävda att nationalekonomins fokus på kvantitativa empiriska metoder har ideologiska konsekvenser, eftersom t ex maktförhållanden ofta är svåra att mäta kvantitativt.

Det kan alltså finnas vissa inomvetenskapliga värderingar som kan tyckas vara direkt ideologiska, eller som ökar sannolikheten att vissa ideologiska resultat uppnås. Detta gäller förstås långt ifrån alla inomvetenskapliga värderingar – till exempel har jag svårt att se hur nationalekonomins metodologiska fokus på matematiska modeller skulle kunna kritiseras för att främja en ideologi framför en annan (däremot kan detta förstås kritiseras på andra grunder). Det finns dock också starka inomvetenskapliga värderingar om att nationalekonomiska förklaringar och modeller bör bygga på nationalekonomins traditionella grundantaganden, men huruvida dessa grundantaganden är ideologiska diskuteras på särskild plats nedan.

Ideologiska normativa resultat?

I nationalekonomi består vetenskapliga resultat ofta av modeller som i princip är hypotetiska resonemang som beskriver de logiska konsekvenserna av vissa antaganden. I strikt mening säger modeller därför enbart något om logiska relationer och kan inte innehålla värderingar. Ekonomiska modeller utgör dock inte bara övningar i logik och matematik, utan syftet med modellerna är oftast att säga oss något om verkligheten. Även om till exempel en modell som säger att minimilöner skulle öka arbetslösheten i sig inte utgör en värdering, kan den givetvis stärka värderingen att det är viktigt att avskaffa minimilöner. Ekonomer använder ofta modeller för att argumentera för en viss sorts politik trots att detta i strikt mening inte är möjligt utan att anta något om värderingar. Modeller kan därför ge stöd eller ifrågasätta värderingar och ideologier även om de inte i sig själva innehåller värderingar. Till exempel finns det en populär föreställning om att nationalekonomiska modeller ger stöd för låga skatter, trots att det är långt ifrån alla nationalekonomiska modeller som ger detta resultat. Eftersom det finns en så stor mängd olika nationalekonomiska modeller är det svårt att dra allmänna slutsatser av modellresultaten. Däremot är det troligt att modellernas resultat präglas av de antaganden som görs, och eftersom många nationalekonomiska modeller har vissa gemensamma antaganden, diskuteras dessa utförligare nedan.

⁵ På denna punkt har dock tidsinkonsistenta preferenser i stor utsträckning förändrat nationalekonomisk teori, även om att "göra det man inte vill" inte behöver handla om tidsinkonsistens.

Nationalekonomins terminologi är ibland värdeladdad – till exempel har nationalekonomer kritiserats för att begrepp som naturlig arbetslöshet, stabilitet, jämvikt och effektivitet skulle vara värdeladdade. Dessa begrepp kan ha en värdeladdad betydelse utanför nationalekonomin och kan användas (och har använts) också av nationalekonomer i en värdeladdad betydelse för att argumentera för en åsikt. Men även om nationalekonomins begrepp ofta lånar ord från vardagsspråket har de oftast en väldefinierad betydelse inom teorin som inte är värdeladdad. Helgesson (2002) undersöker i två kapitel av sin avhandling begreppen stabilitet, jämvikt och effektivitet, och hans slutsats är precis just denna. Dessa begrepp kan ha värdeladdade betydelser, men inom ekonomisk teori har begreppen givits en rent deskriptiv betydelse. Myrdal (1972) diskuterar dock att distinktionen är svår att upprätthålla i praktiken eftersom alla begrepp ”hänför sig både till varats och till börats sfär” (s 45):

Vi är alla så uppfostrade under trycket av normativ-teleologiska föreställningar, att vi blott med stora ansträngningar kan lyckas med att låta detta vara detta, och inte låta vårt tänkande löpa vidare efter ordens begreppsliga valörer. Denna glidning är så farlig, emedan den möjliggör en normativ determinering utan stöd av ett värdepostulat.

(Myrdal 1972, s 45)

Helgesson (2002) poängterar att begreppet effektivitet är särskilt bedrägligt – dess tekniska betydelse, vanligen i bemärkelsen Pareto-optimalitet, används ofta normativt även av ekonomer. Om politiker har möjligheten att föra en politik som förbättrar situationen för höginkomsttagare och lämnar övriga oberörda är det tänkbart att nationalekonomer skulle hävda att det vore ineffektivt att inte föra en sådan politik och därigenom antyda att den bör föras.⁶ Begreppet effektivitet är troligen det begrepp i nationalekonomisk teori som lättast kan användas i en värdeladdad och ideologisk betydelse. Detta förstärks naturligtvis också av att, som Helgesson (2002) poängterar, en del ekonomer *vill* bli missförstådda, eftersom de kan ha en ideologisk övertygelse som överensstämmer med effektivitetsbegreppet som normativt kriterium.

Nationalekonomiska resultat innefattar alltså troligen ganska sällan ideologiska normativa påståenden, men däremot kan det finnas en risk att nationalekonomiska resultat tolkas på ett ideologiskt normativt sätt av enskilda nationalekonomer eller andra uttolkare av nationalekonomiska resultat.

⁶ Eftersom ojämlikheten ökar av en sådan åtgärd handlar önskvärdheten av åtgärden om hur man värderar denna ökade ojämlikhet. Man kan argumentera för att låginkomsttagares upplevda situation har påverkats eftersom deras relativa position försämrats. Den som betvivlar att det finns människor med den typen av fördelningspreferenser kan t ex läsa Johansson-Stenman m fl (2002) för experimentella resultat som visar detta. En Pareto-förbättrande åtgärd kan förstås också anses icke-önskvärd av helt andra anledningar, t ex för att politiska åtgärder inte skall bedömas utifrån deras konsekvenser, utan utifrån hur väl de överensstämmer med någon annan normativ princip, såsom naturrättsliga principer, guds vilja eller något annat.

Ideologiska positiva utgångspunkter?

Ideologier består vanligen också av vissa positiva påståenden, t ex när det gäller människans drivkrafter och förhållande till varandra och samhället. Dessa skulle också kunna delas av en vetenskap genom att de tas för givna och används som utgångspunkter inom en vetenskap, eller genom att de används som antaganden i modeller och teorier.

I nationalekonomi finns en kärna av antaganden som är gemensamma för de flesta modeller och teorier. Colander (2003) har karakteriserat nationalekonomins kärna av grundantaganden som nationalekonomins heliga treenighet bestående av rationalitet, girighet och jämvikt. Eftersom det numera finns många ekonomiska modeller som utgår från att individer inte är snävt själviska skulle jag i stället för girighet vilja lägga metodologisk individualism till Colanders heliga treenighet. Det mest karakteristiska antagandet är förmodligen att individer är rationella i betydelsen att de maximerar sitt välbefinnande givet sina preferenser, men mycket karakteristiskt för nationalekonomi är också jämviktsbegreppet som ofta används för att ”knyta ihop säcken” i nationalekonomiska modeller. Det finns också en mängd andra antaganden som ofta görs, men som många modeller också avviker från. Det gäller till exempel att företag är vinstmaximerande, att individers preferenser är stabila, att individen framförallt motiveras av sitt materiella egenintresse, att individens nytta inte beror på andra personers nytta m m.

Sammanfaller nationalekonomins grundantaganden mer med en ideologi än någon annan? Fokuseringen på individer och att dessa är självständiga och rationella ligger betydligt närmare liberalism än socialism, medan antagandet om att företag vinstmaximerar torde vara ganska neutralt med avseende på båda dessa ideologier.⁷ Eftersom den metodologiska individualismen och rationalitetsantagandet är så centrala för nationalekonomin kan man troligen i likhet med Villy Bergström i inledningscitaten argumentera för att nationalekonomins grundantaganden har mer gemensamt med liberalismens utgångspunkter än med till exempel socialismens.

Ideologiska positiva resultat?

Att de positiva utgångspunkter som nationalekonomin har ligger närmare liberalism än socialism behöver inte innebära att resultaten nödvändigtvis blir ideologiska. De antaganden som görs påverkar givetvis resultaten, men det behöver inte vara fallet att antaganden som ligger närmare liberala idéer leder till resultat som stödjer en liberal ideologi. Det förefaller dock troligt att antaganden präglar resultaten, och i den mån antagandena sammanfaller med en ideologi kommer resultaten också att göra det. I vilken utsträck-

⁷ Detta är förstås mycket grova generaliseringar, eftersom socialism och liberalism båda är mycket vida begrepp. Även om det är en populär uppfattning att liberalism betonar individen och socialism kollektivet är denna åtskillnad inte alltid helt tydlig. Dels finns det frihetliga socialister, dels kan vissa tolkningar av den socialistiska utopin vara individualistiska.

ning detta är sant beror dock också på hur logiskt sammanhängande ideologier är. Det är knappast troligt att en ideologi är lika logiskt stringent som nationalekonomisk teori, dvs en ideologi kan omfatta positiva och normativa påståenden som inte logiskt följer av ideologins positiva och normativa utgångspunkter.

Diskussionen kring ideologi och nationalekonomi har hittills pekat mot att nationalekonomin inte uttryckligen verkar innehålla ideologiska normativa påståenden, men att den utgår från vissa positiva påståenden som eventuellt är ideologiska. Däremot är nationalekonomisk teori ideologiskt relevant i betydelsen att nationalekonomins resultat ofta inte är neutrala med avseende på olika ideologier. Den ideologiska relevansen består dock inte nödvändigtvis av att nationalekonomiska forskare medvetet försöker sprida sin ideologi eller att vissa grundantaganden och inomvetenskapliga värderingar har valts av ideologiska skäl. Det handlar snarare om att de perspektiv och utgångspunkter som används begränsar både vilka frågor som kan ställas och vilka svar som kan ges och därigenom resulterar i forskning som är förenlig med olika ideologier i olika utsträckning. När det gäller nationalekonomisk teori handlar diskussionen oftast om att nationalekonomin står närmare liberalism än andra ideologier, men för att avgöra hur nationalekonomin förhåller sig mer exakt till olika ideologier krävs en betydligt mer omfattande undersökning.

4. Nationalekonomer och nationalekonomins ideologiska innehåll

Nationalekonomisk teori är ideologiskt relevant, utgår eventuellt från ideologiska grundantaganden, och det ligger närmast till hands att koppla ihop nationalekonomi med någon form av liberalism. Vad innebär denna preliminära slutsats för nationalekonomiska forskares möjlighet att bedriva icke-ideologisk forskning?

Det finns flera tänkbara strategier för hur en nationalekonomisk forskare skall förhålla sig till detta. Den enklaste, och förmodligen också vanligaste, strategin är förstås att avfärda kritiken att nationalekonomin skulle vara ideologisk, vilket t ex Assar Lindbeck gjorde för drygt 25 år sedan i den här tidskriften när han besvarade Villy Bergströms inledande citat genom att ifrågasätta om det överhuvudtaget går att jämföra en ideologi med ekonomisk teori:

Man kan undra om det överhuvudtaget är meningsfullt att jämföra ett politiskt partis ideologi och politik med ekonomisk teori, eftersom ekonomisk teori är en *verktyglåda* som kan användas av varje kompetent ekonom, oavsett politiska övertygelser.

(Lindbeck 1978, s 37)

Den här artikeln har dock argumenterat för att en vetenskap kan vara ideologisk i flera olika bemärkelser och att det går att göra meningsfulla jämfö-

relser mellan ideologi och vetenskap. I linje med detta poängterar Helgesson (2002) på ett slagkraftigt sätt de många likheterna mellan ideologi och metodologi:

Både ideologier och vetenskapliga metodologier tar vissa saker för givet medan andra undersöks. Båda har centrala antaganden som är väl skyddade och som sällan överges på grund av nya empiriska eller andra influenser. Detta betyder att en del centrala empiriska påståenden betraktas som mer eller mindre icke-falsifierbara. Ideologier och vetenskapliga metodologier bidrar båda till en viss syn på världen – de är selektiva i vad de ser (och kan se) och därför i vilka förklaringar de ger (och kan ge).

(Helgesson 2002, s 70, egen översättning)

Det finns dock en viktig skillnad mellan ideologi och metodologi – ideologier säger ”det är så här vi ser på saken” medan metodologier säger ”låt oss se det på det här sättet” (Helgesson 2002, s 70). En ideologi säger att världen är på ett visst sätt, medan en metodologi erbjuder ett perspektiv, ett sätt att se på världen.

Mot bakgrund av det hittills sagda ter det sig dock som en mer fruktbar strategi att acceptera att nationalekonomisk teori i viss utsträckning är ideologisk, men att argumentera för att detta gäller alla samhällsvetenskaper. Det finns andra samhällsvetenskaper som har andra metodologiska utgångspunkter och därigenom är ideologiska på andra sätt. Förhoppningsvis ger samhällsvetenskapen som helhet därigenom en någorlunda ideologiskt neutral bild av verkligheten. Ett problem med detta argument är att olika samhällsvetenskaper inte bara utgår från olika metodologier, utan även skiljer sig i vilken del av samhällslivet de studerar. Det finns därför en risk att samhällsvetenskapen som helhet kommer att ge olika ideologiska perspektiv på olika delar av samhällslivet. Dessutom förutsätter argumentet att olika samhällsvetenskaper har ungefär lika stort inflytande på samhället. Det är dock en populär föreställning att nationalekonomin har ett särskilt stort inflytande på samhällsutvecklingen (se t ex Lind 1984).

En tredje strategi är att medge att nationalekonomisk teori är ideologisk relevant, men att detta inte är ett problem eftersom den ideologi som nationalekonomi favoriserar är att föredra. Denna hållning är dock svår att försvara om man samtidigt vill fortsätta att hävda att vetenskap skall sträva efter sanning, goda förklaringar och förutsägelser av verkligheten.

Den mest fruktbara strategin förefaller vara att som nationalekonom visa medvetenhet kring förhållandet mellan ideologi och vetenskap och att bekämpa alltför starka ideologiska vinklingar genom större ödmjukhet inför andra metodologiska utgångspunkter och större öppenhet för andra samhällsvetenskaper. Större metodologisk tolerans och ödmjukhet behöver inte innebära att nationalekonomer ska överge de metoder de brukar använda, men däremot att även forskning utifrån andra metodologiska grunder skall accepteras.⁸ En större öppenhet för forskning inom

andra samhällsvetenskapliga discipliner innebär framförallt en attitydförändring – i dagsläget finns hos en del nationalekonomer en nedlåtande syn på annan samhällsvetenskaplig forskning (som ibland till och med övergår i öppet förakt för andra samhällsvetare).

5. Sammanfattande slutsats

Nationalekonomisk teori är i likhet med de flesta andra samhällsvetenskaperna ideologiskt relevant och eventuellt också ideologisk i bemärkelsen att den utgår från empiriska utgångspunkter som verkar ligga närmare liberalism än andra ideologier. Däremot är det svårare att se hur nationalekonomisk forskning kan sägas innefatta ideologiska normativa påståenden i någon större utsträckning, såsom en del kritiker av nationalekonomin har hävdad.

Det krävs dock en betydligt mer omfattande undersökning för att man exakt analysera hur nationalekonomin förhåller sig till olika ideologier. Detta försvaras av att nationalekonomisk teori är mycket omfattande och hela tiden förändras. Till exempel är det ännu svårt att se hur genombrottet för *behavioral economics* och dess ifrågasättande av traditionella nationalekonomiska utgångspunkter kommer att påverka nationalekonomins ideologiska relevans och eventuella ideologiska innehåll.

Avslutningsvis bör det poängteras att fullständigt ideologiskt irrelevant samhällsvetenskaplig forskning förmodligen inte är möjlig och inte heller är önskvärd. Det enklaste sättet att garantera att en samhällsvetenskap är ideologiskt irrelevant är att inte låta den säga något om samhället överhuvudtaget, vilket knappast är ett rimligt krav att ställa på en samhällsvetenskap. Däremot ter det sig som ett rimligt mål att försöka sträva efter att undvika en systematisk ideologisk vinkling inom en vetenskap. De medel som står till buds förutom vetenskaplig stringens är framförallt öppenhet och tolerans mellan discipliner och metodologiska utgångspunkter.

Angell Öygarden, G (red) (2001), *Vår tids ekonomism. En kritik av nationalekonomin*, Boréa Bokförlag, Umeå.

Bergström, L (1972), *Objektivitet. En undersökning av innebörden, möjligheten och önskvärdheten av objektivitet i samhällsvetenskapen*, Prisma, Stockholm.

Bergström, V (1977), "Nationalekonomerna och arbetarrörelsen", i Herin, J och L Weirin (red), *Ekonomisk debatt och ekonomisk po-*

litik. Nationalekonomiska föreningen 100 år, Norstedt, Stockholm.

Colander, D (2003), "The Complexity Revolution and the Future of Economics", Middlebury College Economics Discussion Paper No 03-19, Department of Economics, Middlebury College.

Fuchs, V R, A B Kreuger och J M Poterba (1998), "Economists' Views about Parameters, Values and Policies: Survey Results in

REFERENSER

⁸ Detta innebär inte att *alla* frågeställningar skall studeras utifrån *alla* tänkbara metodologiska utgångspunkter, eftersom det är tänkbart att en viss metodologisk utgångspunkt är mer fruktbar för vissa typer av forskningsfrågor. Däremot torde det stå klart att det ofta är svårt – kanske till och med omöjligt – att avgöra vilken metodologisk utgångspunkt som är mest fruktbar. I alla sådana oavgjorda fall förefaller det rimligt att utgå från flera olika metodologiska utgångspunkter.

- Labor and Public Economics”, *Journal of Economic Literature*, vol 26, s 1387–1425.
- Hausman, D M och M S McPherson (1996), *Economic Analysis and Moral Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Helgesson, G (2002), *Values, Norms & Ideology in Mainstream Economics*, doktorsavhandling, Filosofiska institutionen, Uppsala Universitet.
- Johansson-Stenman, O, F Carlsson och D Daruvala (2002), ”Measuring Future Grandparents’ Preferences for Equality and Relative Standing”, *Economic Journal*, vol 112, s 362–383.
- Lind, H (1984), *Kan vi lita på nationalekonomerna?*, Akademitratur, Stockholm.
- Lindbeck, A (1978), ”Förvanskningar om ekonomerna och arbetarrörelsen”, *Ekonomisk Debatt*, årg 6, nr 1, s 34–39.
- Mayer, T (2001), ”The Role of Ideology in Disagreements among Economists: A Quantitative Analysis”, *Journal of Economic Methodology*, vol 8, s 253–273.
- Myrdal, G (1968), *Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen*, Rabén & Sjögren, Stockholm.
- Myrdal, G (1972), *Vetenskap och politik i nationalekonomi*, andra upplagan, Rabén & Sjögren, Stockholm.
- Pålsson Syll, L (2001), *Den dystra vetenskapen. Om nationalekonomins och nyliberalismens kris*, Atlas Akademi, Stockholm.
- Rossetti, J (2001), ”Postmodernism och feministisk nationalekonomi”, *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, vol 22, s 25–38.
- Schumpeter, J (1949), ”Science and Ideology”, *American Economic Review*, vol 39, s 345–359.
- Stenmark, M (1999), ”Ideology and Science”, i Grenholm, C-H och G Helgesson (red), *Ideology in Science and Economics*, Studies in Ethics and Economics 6, Uppsala Universitet.
- Söderbaum, P (1999), ”Values, Ideology and Politics in Ecological Economics”, *Ecological Economics*, vol 28, 161–170.
- Söderbaum, P (2000), *Ecological Economics. A Political Economics Approach to Environment and Development*, Earthscan, London.